

Wij leven van dag tot dag in totale onzekerheid

Activerende didactiek aan de hand van Selma

Selma. Aan Hitler ontsnapt, gevangene van Mao (2016) is het indrukwekkende levensverhaal van de Nederlands-Joodse Selma Vos, geschreven door Carolijn Visser. Het boek biedt volop mogelijkheden om de moderne geschiedenis van China – onderwerp van het vwo-eindexamen – in de klas te behandelen. In dit artikel worden twee werkvormen (Playreading en Vertelkaarten) toegelicht die leerlingen stimuleren zich in de geschiedenis in te leven en die daardoor beter te begrijpen.

Janneke Riksen is vakdidacticus geschiedenis aan de universitaire lerarenopleiding van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Vanaf mei 2022 gaat Chinese geschiedenis onderdeel uitmaken van de leerstof voor het centraal examen vwo. De historische context ‘China van keizer tot kapitalisme: 1842-2001’ is een van de vier contexten waar vwo-leerlingen mee te maken krijgen.¹ Dit betekent dat docenten vanaf de start van het schooljaar 2019-2020 met hun vwo 4-leerlingen aan de slag gaan met dit nieuwe programma. Deze leerlingen vormen immers de eerste lichting die in mei 2022 dit examen zullen afleggen. Met de keuze voor China wordt tegemoetgekomen aan de vraag van veel docenten om meer aandacht te besteden aan niet-Europese geschiedenis.² De context valt uiteen in drie delen. In de eerste periode tot 1911 gaat het om de vraag waardoor China zijn positie als regionale grootmacht verloor. Vervolgens wordt ingegaan op het ontstaan van de Volksrepubliek China in 1949, om in het laatste deel de vraag aan de orde te stellen waardoor de Volksrepubliek zich tot een grootmacht heeft kunnen ontwikkelen. Het levensverhaal van Selma past binnen deze laatste periode en beslaat de jaren 1950-1968.

Het gezin van Selma begin jaren vijftig. Privécollectie familie Tsao.

In het nieuwe eindexamen wordt de inhoud van domein A: historisch denken en redeneren geordend volgens drie hoofdclusters. In het eerste cluster, *Tijd*, is er aandacht voor chronologie, causaliteit en continuïteit en verandering. Het tweede cluster, *Interpretatie*, bestaat uit de vakspecifieke vaardigheden inleving en standplaatsgebondenheid en bron en vraagstelling. In het derde en laatste cluster, *Betekenis voor nu*, moeten de leerlingen betekenis geven aan het verleden en oordelen over het verleden. Aan de hand van het levensverhaal van Selma is het mogelijk om aandacht te besteden aan verschillende vaardigheden uit de drie hoofdclusters. Selma's verhaal, originele brieven en beschikbare foto's maken het mogelijk dat leerlingen aan de slag kunnen gaan met begrippen zoals continuïteit en verandering, inleving en standplaatsgebondenheid en de ontwikkelingen en gebeurtenis van toen ook kunnen duiden voor het huidige China.

Overtuigde communisten

De Nederlands-Joodse Selma (1921-1968) ontsnapt in de Tweede Wereldoorlog met haar vader, Max Vos, aan de nazi's door uit een naar Westerbork rijdende trein te springen. Haar moeder durft niet te springen. Zij zal in Sobibor worden vermoord. Na de oorlog gaat Selma in Cambridge Engelse taal- en letterkunde studeren. Daar ontmoet zij de Chinese psycholoog en communist Jih Chang Tsao, waarmee zij eind december 1947 in het huwelijk treedt. In 1948 wordt hun zoon Tseng-Y (Dop) geboren. Chang woont dan, vanwege zijn baan, al in Hongkong. Selma volgt later met Dop. In 1950 wordt hun dochter He Li (Greta) geboren. Selma en Chang zijn overtuigde communisten. In datzelfde jaar verhuizen zij naar Peking om vanuit hun idealen een bijdrage te leveren aan de opbouw van de Volksrepubliek China. Chang wordt directeur van een psychologisch instituut en Selma gaat als talendocent werken aan de Staatshandelsschool.

Dop en Greta op de basisschool. Privé-collectie familie Tsao.

In hun beginjaren hebben zij een bevoorrechte positie; samen met andere wetenschappers wonen ze in een ommuurde hof, in relatieve luxe. Langzamerhand verliezen zij hun privileges en met name Selma krijgt in de loop van de tijd steeds meer moeite met het totalitaire systeem. Ze ondervinden de gevolgen van Mao's campagnes Laet Honderd Bloemen Bloeien en De Grote Sprong Voorwaarts. Selma onderhoudt contact met Nederland door het lezen van het tijdschrift *Vrij Nederland* en briefwisselingen met haar vader en enkele anderen. Selma is in die tijd een van de weinige Nederlanders in China en de briefwisseling met haar vader geeft ons een unieke inkijk in het leven ten tijde van Mao.

'Selma en haar gezin ondervinden de gevolgen van Mao's campagnes'

In het voorjaar van 1966 is het voor Selma mogelijk om met een uitreisvisum een bezoek aan haar familie in Nederland te brengen. Na het uitbreken van de Culturele Revolutie besluit Selma haar bezoek te verlengen. Na terugkomst in Peking blijkt zij echter haar baan op het taleninstituut verloren te hebben omdat ze langer was weggebleven. Hun situatie wordt slechter doordat Selma en Chang, als intellectuelen met veel westerse contacten, verdacht worden van spionage. Chang wordt tewerkgesteld als schoonmaker, op het instituut waar hij tot dan toe directeur was. Rode Gardisten doorzoeken hun huis meerdere malen en in maart 1968 worden Selma en Chang

gevangengenomen. Hun kinderen, Greta en Dop, moeten naar het platteland voor heropvoeding. In september 1968 overlijdt Selma in gevangenschap. Dop begrijpt later van de Rode Gardisten dat zij zelf een einde aan haar leven had gemaakt. Enkele maanden later overlijdt ook hun sterk verzwakte en zieke vader. Na de dood van Mao worden Selma en Chang gerehabiliteerd. Op uitnodiging van familie in Nederland kunnen Dop en Greta in 1979 naar Nederland komen. Het boek van Carolijn Visser eindigt met de dag dat Greta en Dop aankomen op Schiphol. Dit is ook de dag waarop hun opa, Max Vos, overlijdt.

Goudvissen verboden

Voor het ontwikkelen van het lesmateriaal leek een gesprek met schrijfster, Carolijn Visser, mij zeer waardevol. Het boek is voor een belangrijk deel gebaseerd op de briefwisseling van Selma met haar vader in Nederland. Op welke wijze was Carolijn Visser aan deze brieven gekomen? En woonden de kinderen van Selma nog steeds in Nederland? Een e-mail aan de uitgeverij vormde het begin van een prachtig project waarin ik inderdaad ook met Carolijn Visser mocht spreken. Het bijzonderst was de ontmoeting met de kinderen van Selma: Greta Tsao en Tseng-Y Tsao (Dop). Greta en Dop bouwden na 1979 een leven in Nederland op. Zij studeerden en werkten en zijn nu met pensioen. Met het boek *Selma* hebben zij, via Carolijn Visser, een eerbetoon aan hun moeder gebracht.

Dankzij hen was het mogelijk in het lesmateriaal primaire bronnen op te nemen. Ze vertrouwden mij een aantal originele brieffragmenten, brieven ►

1 De andere drie historische contexten voor vwo zijn: Stedelijke dynamiek in de lage landen: 1100-1700, Verlichting: 1600-1900 en Duitsland in Europa: 1918-1991.

2 Zie het verslag van het focusgroepenonderzoek onder docenten in Nederland: 'Meer en minder tegelijk. Adviezen van docenten bij "groot onderhoud" aan de syllabuscommissie geschiedenis havo/vwo, najaar 2016', in: E. Storck en E.R. de Graaf, CvTE, Utrecht 2017.

Brief van Selma aan haar vader Max Vos, d.d. 25 september 1966, privébezit familie, opgenomen in het lesmateriaal 'Selma's leven in China', Janneke Riksen, VU Amsterdam, maart 2019.

en foto's toe die ik mocht gebruiken om het verhaal van hun moeder door te vertellen aan de leerlingen van nu.

Zo kreeg ik van hen een brief van 25 september 1966, waarin Selma, tijdens de Culturele Revolutie, aan haar vader schreef:

'Wij leven van dag tot dag in totale onzekerheid. Chang is hoofdkapitalist en revisionist van zijn instituut; werkt al twee maanden als schoonmaker etc. en niemand spreekt met hem, behalve op vergaderingen waar hij beschuldigd wordt. Krijgt vanaf volgende maand nog maar 20% van zijn salaris. Huis 2 maal ondersteboven gehaald, alle kunstboeken, alle familie-foto's en foto-boeken, de buitenlandse poppen, kerstboom etc. dassen en Chang's 3 paar leren schoenen, twee stukken zijde weg. Banksaldo geblokkeerd, grote aanplakbiljetten in instituut tegen Chang en ook tegen mij.

'Een leerling merkte op dat zij in de les graag meer "mails" van Selma had willen lezen, waarmee zij de getypte brieven bedoelde'

(...) Ik weet niet of de scholen ooit weer beginnen. Onze poes moet dood, poezen, kippen en goudvis-sen verboden. Weet niet hoe, er is geen dierenarts. Bericht alle kennissen dat kinderen en ik het vrij goed maken, nog geen school, geen huishoudster. Stuur maar door naar Henk I, die geeft het wel door maar zeg niets over Chang. (...) Schrijf alleen familienieuws terug, ook de kennissen en naar mij alleen. Voel me als op 10 mei 1940. Heb geboortebewijzen kinderen vernietigd, anders nog kans op beschuldiging.³

Betrouwbare bron?

Deze brief van Selma aan haar vader biedt veel informatie over het leven in China ten tijde van de Culturele Revolutie en is ook opgenomen in het lesmateriaal. Via deze brief kan er met leerlingen over allerlei thema's, zoals werken, onderwijs en wonen gesproken worden. In de vier klassen waar ik het lesmateriaal uitprobeerde, sprak ik met de leerlingen over de razzia's door de Rode Gardisten. Waarom werd hun huis door de Rode Gardisten overhoopgehaald en waarom haalden ze nu juist die spullen weg die refereerden aan het Westen en het kapitalisme? Of: waarom voelde Selma zich als in mei 1940 en had ze uit voorzorg de geboortebewijzen van de kinderen vernietigd? Behalve in deze 'grote' thema's waren de leerlingen ook geïnteresseerd in vragen rond het verbod op het houden van huisdieren en hoe het met de poes van de familie Chang is gegaan.

Naast diverse inhoudelijke vragen kan er in de klas aandacht zijn voor de brief als primaire bron, met name de betrouwbaarheid daarvan. Uit de brief blijkt bijvoorbeeld dat Selma in 1966 niet openlijk over alles kan schrijven en dat zij er altijd rekening mee hield dat deze door een censor gelezen en gecontroleerd werd. Over Chang schreef ze niets en er moest vooral doorgegeven worden aan anderen dat zij het 'vrij goed maken'. Wat betekent dat voor de betrouwbaarheid van de bron? Vanuit dit onderwerp is de lijn ook snel doorgetrokken naar het heden en komt de vraag naar de wijze waarop de bevolking in het huidige China wordt gecontroleerd al snel naar voren. Ook kan er ingegaan worden op het feit dat zij een originele brief uit 1966 lezen. Waaraan kun je dat zien en wat valt de leerlingen op? Kennen zij alle woorden en begrippen die erin voorkomen?

Het gezin rond 1955-1956. Privécollectie familie Tsao.

Selma heeft de brieven aan haar vader destijds getypt op een Remington-typemachine. Een leerling merkte op dat zij in de les graag meer 'mails' van Selma had willen lezen, waarmee zij de getypte brieven bedoelde. Hiermee kon ik in het vervolg bij de instructie aan de leerlingen rekening houden.

Verhalen met een stem

Het werken met verhalen in de geschiedenisles vormt een sterk didactisch middel. Verhalen kunnen een bepaalde sfeer oproepen. Het kan leerlingen motiveren, inspireren en nieuwsgierig maken. Verhalen kunnen abstracte leerinhoud concreet maken en kennis overbrengen. De mogelijkheid tot identificatie en personificatie met (hoofd)personen in een verhaal maken dat leerlingen zich kunnen inleven, een beeld en oordeel kunnen vormen en daarmee betekenis kunnen geven aan het verleden.

Op welke wijze past het levensverhaal van Selma hierin? Verhalende teksten geven volgens het boek van McKeown en Beck (1994) een 'stem' aan de geschiedenis en vormen zo een aanvulling op de leerstofteksten die leerlingen, aldus de onderzoekers, eerder als 'zonder stem' zien.⁴ Dit wordt gestimuleerd door actief taalgebruik, handelende, denkende en sprekende personen op te voeren en verbanden op concreet niveau te benoemen. Twee werkvormen voldoen ruimschoots aan deze voorwaarden. Ten eerste is dat de werkvorm Playreading. Bij deze werkvorm wordt de verhalende tekst herschreven in dialoogvorm. Ik heb zeven scènes uit het boek *Selma* herschreven. Hierbij bleef ik zo dicht mogelijk bij de tekst van Carolijn Visser of de brieven, maar lette op actief taalgebruik en liet de personen denken en handelen.

In elke scène komt de rol van een verteller voor, die de context van het onderwerp kan schetsen en inleiden. Daarnaast zijn er, afhankelijk van het thema, rollen voor Selma, haar man Chang en de kinderen Dop en Greta. Leerlingen kunnen dit onvoorbereid voorlezen, of zich (kort) voorbereiden in de klas of thuis. Door op het bord de namen van de verteller, Selma, Chang en anderen te schrijven of een foto van het gezin te projecteren en de leerlingen hiervoor plaats te laten nemen, is het voor de andere leerlingen in de klas in één oogopslag duidelijk wie welke rol speelt. In een wat uitgebreidere vorm kunnen de scènes over verschillende groepjes leerlingen verdeeld worden die dan thuis voorbereid kunnen worden.

De scènes volgen de chronologie van Selma's leven en vertellen over de begintijd in China, de gevolgen voor het gezinsleven tijdens de campagne Laat Honderd Bloemen Bloeien, de Grote Sprong Voorwaarts, de Culturele Revolutie en de gevangenschap van Selma en Chang. Deze werkvorm leent zich tot veel uitwerkingen, van

beperkt tot uitgebreid, van vijftien minuten in een les tot een project dat zich over meerdere lessen uitspreidt. Voor welke vorm er ook gekozen wordt, het is belangrijk om wel de tijd te nemen om de scènes na te bespreken. Bij elke scène heb ik een aantal vragen geformuleerd. Deze dienen soms om de scène beter te begrijpen, maar een aantal keren zijn deze ook meer gericht op inleving of oordeelsvorming.

Het valt mij telkens weer op hoe graag leerlingen een rol willen spelen. Tijdens de try-out kwam een leerling naar mij toe met de opmerking dat hij nog niet aan de beurt was geweest en of hij Chang mocht zijn. Leerlingen geven ook aan het plezierig te vinden om naar elkaar te luisteren en dat dit hun inlevings- en oordeelsvermogen bevordert.

Onbekende gebruiken

Een andere manier waarop er in de klas met verhalen gewerkt kan worden, is met de zogenaamde Vertelkaarten. Op een Vertelkaart staat een korte gebeurtenis of anekdote met een gerichte vertelopdracht. Leerlingen krijgen per groepje vier of vijf Vertelkaarten die zij onderling verdelen. Iedere leerling bereidt het verhaaltje van een of meerdere Vertelkaarten voor aan de hand van een gerichte opdracht. Vervolgens gaan zij de opdracht uitvoeren door aan elkaar hun verhaal te vertellen, in een kleine groepje of plenair voor de hele klas. Op sommige Vertelkaarten staat een vertelopdracht voor twee leerlingen. Leerlingen voeren dan een tweegesprekje.

Op de Vertelkaarten bij het boek *Selma* heb ik gekozen voor het schetsen van taferelen in de huiselijke sfeer. Zo is er aandacht voor de invloed van Nederlandse gebruiken en gewoonten op de Vertelkaart 'Hollandse Gezelligheid'. Hierop staat beschreven dat er een kalender met Hollandse molens aan de muur hangt, er klassieke muziek van Bach wordt afgespeeld en het hele

⁴ Wilschut, A. e.a., *Geschiedenisdidactic. Handboek voor de vakdocent* (Coutinho, Bussum 2013) verwijst op p. 116-117 naar een studie van McKeown, M.G. en I.L. Beck 'Making sense of accounts of history. Why young students don't and how they might', in: Leinhart, G. e.a., *Teaching and Learning in History* (Hillsdale/Hove, Lawrence Erlbaum), p. 1-26.

Playreading door leerlingen van het Alberdingk Thijm College in Hilversum. Foto: Janneke Riksen.

Het laatste portret van het gezin van Selma, 1966. Privé-collectie familie Tsao.

huis op zondag naar 'vreemd Hollands' eten ruikt als Selma macaroni met ham en kaas klaarmaakt. In de vertelopdracht bij deze kaart moet de leerling zich verplaatsen in een Chinese voorbijganger, die tijdens zijn zondagmiddagwandeling voorbij het huis van de familie Chang loopt. De ramen bij de familie staan open. Wat ziet, hoort en ruikt hij allemaal en hoe ervaart hij deze voor hem onbekende gebruiken?

Ook is er een Vertelkaart over het jaarlijks in december terugkerende ritueel: het plaatsen van de kerstboom. Elk jaar zorgde Selma voor een prachtig opgetuigde, mooi glinsterende boom.

'Historische boeken, romans en (auto)biografieën bevatten prachtig materiaal om de werkvormen op toe te passen'

De buurkinderen kwamen dan nieuwsgierig kijken naar de brandende kaarsjes. De sfeer van een kerstboom herinnerde haar aan vroeger, aan kerst in Nederland. Chang mopperde elk jaar over de rommel die de kerstboom gaf, maar hij wist hoe Selma aan deze traditie gehecht was. Het ging hem ook niet echt om de rommel, maar hij moet politieke bezwaren hebben gehad tegen het plaatsen van een kerstboom. Die hoort immers bij het christelijke kerstfeest en de Communistische Partij was tegen elke vorm van geloof gekant.⁵

Bij deze Vertelkaart heb ik een opdracht ontwikkeld waarin twee leerlingen een gesprekje moeten voeren tussen Chang en Selma op het moment dat Chang de kamer binnenkomt en de kerstboom ziet staan. Leerlingen moeten in dit gesprekje de tweestrijd tot uiting brengen, die Chang en Selma ervaren. Enerzijds heeft Chang begrip voor Selma en de kinderen die volop genieten van de glinsterende boom vol met lichtjes.

Anderzijds moet hij rekening houden met de uitgangspunten van de Communistische Partij die niets van deze rituelen, verbonden met het kerstfeest, het christendom en het Westen, wilde weten. En Selma op haar beurt begrijpt Chang, maar de kerstboom doet haar ook herinneren aan haar jeugd in Nederland. En hoewel Selma niet joods of christelijk werd opgevoed hadden zij vroeger wel elk jaar een kerstboom, vanwege de traditie en gezelligheid.

Tijdens de voorbereiding wordt er een aantal punten op het bord geprojecteerd die de leerlingen helpen om het verhaal goed aan elkaar te vertellen. De Vertelkaarten en de aandachtspunten kunnen de docenten sowieso ook gebruiken als voorbereiding op het vertellen van een verhaal. De aandachtspunten zorgden er bij de uitvoering van deze Vertelkaart in de klas voor dat je de denngeneur bijna rook en dat Selma veel emotie in de strijd wierp om de kerstboom te behouden. Op de vraag wat de leerlingen van deze les vonden, schreef een van hen: 'Hoewel ik niet erg van geschiedenis hou, heb ik dingen geleerd en een rol gespeeld. Ik zou dit zeker nog een keer willen doen!'

Ander perspectief

Aan de hand van deze concrete voorbeelden uit het boek *Selma* kun je in de klas op een activerende manier werken vanuit een persoonlijk verhaal en een levensverhaal 'een stem' geven. Veel historische boeken, romans en (auto)biografieën – ongeacht of het nu uit een ver verleden of uit de meer recente geschiedenis is – bevatten prachtig materiaal om de werkvormen Playreading en Vertelkaarten op toe te passen. Ze helpen leerlingen een beeld te vormen en zich in te leven in personen en bijbehorende gebeurtenissen. Of zoals een leerling het verwoordt: 'Ik heb geleerd me in te leven in personen uit die tijd en vanuit een ander perspectief hebben we naar de situatie in China gekeken, waardoor het verhaal duidelijker werd.' In een volgend artikel ga ik aan de hand van het levensverhaal van Selma in op de werkvormen Levenslijn en Cirkelopdracht. Twee werkvormen die opgezet zijn vanuit de ontwerpprincipes van Actief Historisch Denken (AHD) en waarin historisch argumenteren en redeneren centraal staat. ■

⁵ Vertelkaart 5 is gebaseerd op Carolijn Visser, *Selma. Aan Hitler ontsnapt, gevangene van Mao* (Atlas Contact, Amsterdam 2016), p. 77, en is opgenomen in het lesmateriaal 'Selma's leven in China', Janneke Riksen, VU Amsterdam, maart 2019.

Nascholingsbijeenkomst 17 januari

Op vrijdag 17 januari 2020 is er op de VU in Amsterdam een nascholingsbijeenkomst over 'Selma's leven in China'. Deelnemers ontvangen dan het gehele leerlingenmateriaal en de bijbehorende docentenhandleiding. Voor meer informatie zie de site van de lerarenopleiding van de VU of mail naar j.k.w.riksen@vu.nl.